

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ,
СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЖІНКАМИ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЯМИ
В ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент 4 курсу 07-411 групи

Спеціальності 231 Соціальна робота

Освітньо-професійної програми «Соціальна робота»

Дмитро ШАПШАЛОВ

Керівник: к. пед. н., доцент Тетяна ШВЕЦЬ

Рецензент: к. психол. н., доцентка Олеся САМКОВА

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аспект проблем жінок-військовослужбовиць як об’єкта соціальної роботи.....	6
1.1 Історія та міжнародний досвід ролі жінки у військовій галузі	6
1.2 Проблеми фемінізації Збройних Сил України.....	10
РОЗДІЛ 2. Технологічні особливості роботи соціального працівника з жінками-військовослужбовицями	14
2.1. Специфіка провадження соціальної роботи в Збройних Силах України в період збройного конфлікту.....	14
2.2 Характеристика змісту, форм та методів роботи соціальних працівників з військовослужбовцями та членами їх родин	20
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	30
ДОДАТКИ	35
<i>Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти Херсонського державного університету</i>	<i>35</i>

ВСТУП

В останні десятиліття в українському суспільстві відбуваються значні зміни в усвідомленні й легітимації гендерних відносин. Успішна реалізація та врегулювання гендерних відносин в суспільстві висуває на перший план дотримання цінності гендерної рівності як в суспільстві в цілому, так і в різних його інституціях. Не залишається винятком й інститут армії, бо в процесі соціальних проблем і в період військових конфліктів важливо професійно запроваджувати й враховувати позицію тих категорій громадян, котрі залучені до вирішення конфліктів та встановлення мирного життя в країні.

Україна ратифікувала основні міжнародні інструменти щодо дотримання рівних можливостей і прав як для чоловіків, так і для жінок: Конвенцію ООН про ліквідацію різних форм дискримінації щодо жінок, Цілі розвитку тисячоліття ООН, що визначають гендерну рівність як важливий компонент подальшого суспільного розвитку та пріоритет політики. Демократичне суспільство повинне надавати жінкам і чоловікам рівні можливості для участі в мирному процесі в усіх сферах життя, в тому числі й у Збройних силах України.

Враховуючи вище зазначене резолюція 1325 Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» виступає актуальною як одна з надважливіших резолюцій Ради Безпеки ООН в галузі політики безпеки. «Важливо, що цей документ знову наголошує на важливій ролі жінок у запобіганні і врегулюванні конфліктів та в розбудові миру, а також закликає держави-члени забезпечити більш активну участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень в національних, регіональних і міжнародних інститутах, у механізмах запобігання, управління та вирішення конфліктів. Безперечно, першочерговим завданням нашої держави має бути фізична і психологічна безпека української жінки, її захист у багатьох сферах сучасного життя – в сімейно-побутовій площині, на професійному рівні, в громадській роботі чи на політичній арені» [26].

Українські жінки нарівні з чоловіками брали участь у 2013-2014 роках в євромайданівських протестах без винятку в усіх видах діяльності, в тому числі й у військовій (так звані «жіночі сотні»). Сьогодні жінки також беруть участь в антитерористичній операції / організації об'єднаних сил, про що свідчать повідомлення ЗМІ.

Означеної проблематики, але переважно філософського, соціологічного та політологічного спрямування, торкаються у своїх дослідженнях Є. Афонін, О. Данільян, О. Дзьобань, Є. Мануйлов, О. Панфілов, В. Серебрянников, О. Тарська, В. Тюріна та інші. Праця М. Требіна дозволяє зрозуміти особливості розвитку демократизації соціуму військових під час процесу реформи Збройних Сил України. Соціальні та психологічні основи становлення та виховання особистості військовослужбовця обґрунтовують у власних наукових працях наступні вчені: О. Барабанщиков, М. Варій, А. Глоточкін, В. Перевалов, Я. Подоляка, М. Феденко, В. Шеляг, В. Ягупов та інші. Науці відомі спроби висвітлення проблем виховання особистості військовослужбовців у розрізі соціальних, військових та педагогічних особливостей (О. Мирошниченко, Г. П'янковський, М. Руденко, І. Хорев).

Проблема соціальної роботи з військовослужбовцями та їх родинами знайшла відбиття в науковій літературі: найбільш ґрунтовними й цікавими є дослідження В. Бочарової, І.Зверевої, А. Капської, Г. Лактіонової, П. Павленка, В. Савицького, О. Холостової та інших авторів. Учений І. Ліпський розглянув та подав типологію клієнтів соціальної роботи у військовій сфері. На жаль, науковці побічно торкаються та детально не досліджено зміст, основні форми та напрями соціальної роботи із жінками-військовослужбовицями та членами їх родин, особливості їх захисту та підтримки.

Актуальність вищезазначеної проблеми визначає **мету кваліфікаційної роботи**: розкрити особливості соціальної роботи з жінками-військовослужбовицями під час несення ними військової служби в Збройних Силах України.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити історичний розвиток та міжнародний досвід ролі жінки у військовій галузі.
2. Розглянути проблеми фемінізації Збройних Сил України.
3. Обґрунтувати специфіку провадження соціальної роботи в Збройних Силах України в період збройного конфлікту
4. Охарактеризувати змісту, форми та методи роботи соціальних працівників з військовослужбовцями та членами їх родин.

Об'єкт роботи – соціальна робота в Збройних силах України.

Предмет дослідження – особливості організації соціальної роботи з жінками-військовослужбовицями.

Задля розв'язання означених завдань було використано комплекс дослідницьких методів, серед яких:

- **теоретичні** (аналіз та синтез, порівняння, систематизація, узагальнення) для визначення сутнісних характеристик об'єкту соціальної роботи – жінка-військовослужбовиця, особливостей організації та провадження технологій соціальної роботи в Збройних Силах України в період збройного конфлікту на основі ознайомлення з науковим доробком із досліджуваного питання;
- **емпіричні**: для збору інформації про предмет дослідження (аналіз нормативно-законодавчих та відомчих документів).

Апробація результатів роботи. Обговорення результатів дослідження відбувалось на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.03.2021р. №8).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 35 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМ

ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬ ЯК ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОЇ

РОБОТИ

1.1. Історія та міжнародний досвід місця жінки у військовій галузі

Аналіз історичного аспекту гендерної проблематики у військовій справі дозволяє говорити про те, що перші повідомлення про жінок, які займалися військовою справою, відомі завдяки працям давньогрецького історика Геродота. Письмові джерела стародавніх цивілізацій Греції, Риму й Індії стверджують, що жінки кельтів, германців, сарматів й індоєвропейських народів брали безпосередню участь у військових діях. Відомі випадки про те, що деякі з цих жінок очолювали подібні військові формування [1, с.65].

Історичні джерела висвітлюють факти неефективного залучення жінок-військовослужбовців до вирішення військових конфліктів. Як приклад цього можна назвати жіночий батальйон смерті, що втратив третину особового складу під час атаки ворога 9 липня 1917 року. Пізніше батальйон був розформований. Крім того, в італійській армії до 1999 року жінкам було відмовлено в можливості служити в Збройних силах [6, с.87].

У США жінки були прийняті на військову службу в 1942 році та було створено Допоміжну службу жінок. Сьогодні жінки становлять близько 20% від загальної кількості армії США. Жінки-військовослужбовиці мають однакові права з чоловіками. Добровільний їх набір відбувається за певних умов: вік дівчини повинен становити від 17 до 18 років з обов'язковою середньою освітою. Мінімальний термін контракту для жінки – два роки. Серед убитих в Афганістані й Іраку 139 жінок. Усього в бойових діях в цих країнах було залучено близько 280 тисяч американських жінок.

У Швеції жінок наймають виключно на добровільній основі. Сьогодні жінки становлять 10-15% від загального числа призовників.

Військовослужбовиці-жінки беруть активну участь в міжнародних операціях за межами території країни.

В Ізраїлі жінки проходять військову службу нарівні з чоловіками. Однак вони мають право відмовитися від служби в армії через релігійні або етичні міркування. Відомо, що звільняються через вагітність, за станом здоров'я або релігійних причин майже третина військовослужбовиць жіночої статі.

У 2003 році Північна Корея прийняла закон, що встановлює термін служби за призовом: для чоловіків – до 10 років, а для жінок – до 7 років. Особливо багато жінок тут проходять військову службу в зенітних військах та береговій артилерії. Жінки в корейській армії складають понад 10% від загальної кількості всіх.

У Великобританії, Греції, Франції та Туреччині сьогодні жінкам заборонено брати участь в операціях проти наземних військ супротивника, що можна схарактеризувати як прояв аспекту людинозберігаючого.

В Україні основними мотивами участі жінок у військових справах є соціально-економічні причини. Високий рівень безробіття серед цивільного населення, а натомість – наявність соціальних й економічних пільг для військовослужбовців, професійна самореалізація тощо. На даний час матеріальне забезпечення рядових, сержантів і унтер-офіцерів становить від 2400 до 6200 грн. на місяць (залежно від специфічної характеристики військової частини).

Жінки-військовослужбовиці демонструють різноманітність цінностей за віковими групами. Спостерігаємо, що для жінок віком після 30 років родина та проходження військової служби виступають найважливішими життєвими цінностями. Навпаки, жінки у віці від 20 до 30 років вважають матеріальні цінності та спілкування з друзями своїми першочерговими потребами, крім того, вони характеризують військову службу як малозмістовну.

Сьогодні жінки-військовослужбовиці мають змогу реалізовувати себе за такими спеціальностями, як лікар, перекладач, психолог, юрист та інші. На думку В. Куценко, жінки мають високий рівень загальної освіти в порівнянні з тією ж категорією чоловіків-військовослужбовців. Таким чином, за твердженням автора, збільшення кількості жінок у лавах Збройних сил підвищить інтелектуальний рівень особового складу [13, с. 55].

Згідно з дослідженням Ю. Калагіна, «жінки-військовослужбовиці більш відкриті до потреб суспільства, і мотив принести найбільшу користь суспільству займає чільне місце в ієрархії соціальних цінностей. Інтереси суспільства виступають пріоритетними для жінок-військовослужбовиць, що завжди було і залишається цінним пріоритетом для армії, яка захищає інтереси свого народу. Яскравим свідченням «відкритості» мотивації жінки-військовослужбовиці виступає високий рейтинг мотиву «бути корисною для суспільства в надзвичайних ситуаціях», бо саме цей мотив здатний забезпечити ефективне виконання нових функцій армії, пов'язаних з її участю в подоланні наслідків екологічних і техногенних катастроф, проявів тероризму тощо» [3, с. 60].

Важливим і необхідним атрибутом державності будь-якої незалежної країни є її збройні сили, що покликані гарантувати її суверенітет, територіальну цілісність і забезпечити надійний захист національних інтересів. З перших днів незалежності України розвиток власних Збройних Сил України став одним з пріоритетів держави. Найкращий світовий досвід сфокусував увагу політичного й військового керівництва нашої країни на будівництві мобільних, збалансованих, оптимальних за чисельністю, озброєних новою технікою, професійно підготовлених, комплексно забезпечених Збройних Сил. Однією з умов створення такої армії було комплектування Збройних Сил військовослужбовцями, які проходять службу за контрактом, військово-професійна діяльність яких – це соціально значуща діяльність осіб рядового, сержантського та старшинського складу, які добровільно виконують завдання для забезпечення суверенітету української

держави, її територіальної цілісності й недоторканності. У зв'язку з цим можна стверджувати, що однією з особливостей військовослужбовців, жінок в тому числі, є його соціально важливий характер і добровільність. Добровільність – це широкий спектр можливостей для саморозвитку та самовдосконалення, тестування себе в нових умовах і незвичайних обставинах. Військовослужбовці-контрактники – це об'єднання людей, які відчують необхідність знайти нові способи надати своєму життю соціально вагомій цілі й цінності [28].

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» містить наступне формулювання поняття військової служби: «Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності» [11].

«Жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час. У мирний час жінки можуть бути прийняті на військову службу та службу у військовому резерві тільки в добровільному порядку (за контрактом)» [11].

«Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку» [11].

Згідно з чинним законодавством «на військову службу за контрактом до числа осіб рядового, сержантського і старшинського складу приймаються громадяни, які пройшли професійно-психологічний відбір і відповідають

установленим вимогам проходження військової служби, як от: військовослужбовці, які прослужили на строковій військовій службі не менше трьох місяців, громадяни призовного віку, які мають вищу, професійно-технічну або повну загальну середню освіту і не проходили строкової військової служби, військовозобов'язані, а також жінки, які не мають військових звань офіцерського складу, з відповідною освітою та спеціальною підготовкою віком від 18 до 40 років» [12].

Таким чином, у жінок, якщо порівняти з чоловіками, простежується вищий рівень професійної рефлексії; рівнем прямої агресії характеризуються чоловіки, хоча схильність до агресії, що виражається через фізичні дії, притаманна жінкам; тренування та специфікою майстернішого володіння зброєю компенсує у жінок нижчі показники фізичної сили; властивості фізіології жіночого організму характеризують жінок стійкішими під час тривалого навантаження, жінки стійкіші до стресів; стійкістю відзначаються інтелектуальні зацікавленості чоловіків, вони здатні сприймати усвідомлено невдачі; жінки найчастіше уособлюють наполегливість, естетичну чуйність, життєрадісність.

Отже, фемінізація Збройних Сил України має позитивні особливості, бо відбувається процес гармонізації соціально-психологічного типу офіцера української армії й, як наслідок, сприятиме більш ефективному вирішенню поставлених завдань.

1.2 Проблеми фемінізації Збройних Сил України

Військова соціологія наголошує, що предметом дискусій про участь жінок у збройних силах виступають реальні можливості жінок бути професійними військовими. Основна дилема при обговоренні гендерного мейнстрімінгу – це те, як повинні виглядати сучасні збройні сили. Це професійна закрита група або вони повинні реагувати на певні суспільні зміни соціального характеру, зокрема, на змінену роль жінок в суспільстві?

Участь жінок у військовій діяльності вже давно викликає суперечки. Суперечні аргументи гендерної рівності в основному стосувалися фізіологічної й психологічної нездатності жінок служити в армії, проблем єднання, бойової готовності та підтримки бойового морального духу підрозділу. Але такі докази спростовувалися дослідженнями соціологів. З'ясувалося, що жінки нарівні з чоловіками страждають від психологічного, фізичного дискомфорту й напруженого робочого графіку. Дослідження також доводили перебільшення важливості гігієни для жінок-військовослужбовців [20].

«Щодо аргументу про деструктивну роль військовослужбовиць, то дослідження функціонування гендерно-змішаних підрозділів армії США також спростовують цей стереотип. Змішані підрозділи були більш схильними до емпатії, проявляли цікавість до національних, культурних особливостей країн, де проводилася операція, а також віддавали перевагу несиловим формам взаємодії з місцевим населенням» [8].

«Військовий конфлікт на українській території спонукає державу ретельніше поставитися до питання інтеграції жінок у збройні сили і надати можливість жінкам служити на передовій. Наприклад, чималий резонанс, зокрема, у ЗМІ, отримали представлені 5 грудня 2015 року результати соціологічного дослідження «Невидимий батальйон: участь жінок у військових діях в АТО» [20].

«Результати опитування 42 жінок, які воюють в АТО, засвідчили, що основні проблеми, на які вказали майже всі респондентки: проблема їхньої можливості приймати рішення в армії. Жінки фактично не допускаються до прийняття рішень у Збройних силах. Чимало з них не є офіційно оформленими, і, фактично, не мають можливості отримувати оплату за свою працю, а надалі не матимуть державних пільг, статусу учасниці бойових дій і всього, що з цього буде виходити» [8].

«Інша проблема стосується того, що деякі жінки оформлені не на ті посади, які обіймають. Також на державному рівні достатньо не

обговорюються такі побутові питання як брак спеціалізованого медичного обслуговування для жінок, відповідних розмірів форми та взуття, незадовільні умови проживання. Фактично, інфраструктуру Збройних сил України облаштовано під потреби чоловіків, що виключає із лав армії жінок із їхніми специфічними потребами» [8].

Репрезентація жінок у військовій галузі має зростальний характер, що збігається зі світовими тенденціями. Хоча зростання кількості жінок в армії пояснюється не популярністю самої служби, а, перш за все, тим, що чоловіки не бажають займати низькооплачуване службове становище. Треба зазначити, що обіймають дівчата та жінки в основному «фемінізовані» спеціальності: медичний персонал, фінанси, логістична галузь, зв'язок.

Усього в структурних підрозділах Збройних сил України працює близько 15 тисяч військовослужбовиць і 30 тисяч жінок. Майже 7% з них – офіцери, 0,5% жінок займають керівні посади в Міністерстві оборони, Генеральному штабі й частинах ЗСУ.

Перелік посад, що можуть займати жінки в армії, невеликий. Ті, хто служать за контрактом, наражаються на прояви гендерної дискримінації та упередженим ставленням з боку свого керівництва. Отже, причини дискримінації пов'язані зі застарілими традиціями й уявленнями про роль жінки в сучасному суспільстві, недосконалістю нормативної бази для захисту прав людини та громадянина, не акцентуючи увагу на стать, відсутністю ефективних шляхів реалізації ідей рівності стосовно статі, невідповідністю соціальним та суспільним потребам військових стандартів щодо статевої приналежності ЗСУ.

У ситуації можливості включення жінок в збройні сили вчені вказують на ряд проблем. Наприклад, нижчий соціальний статус жінок під час несення військової служби пов'язують із величезним розривом між чоловіками та жінками в обійманні ними керівних і командних посад. Чоловіки більш-менш іронічні й зазвичай поблажливі та лояльні до просування жінок по службі, в той час як самі жінки більш ревниві й агресивні. Жінок не тільки не

влаштовують на найпрестижніші посади, їм доводиться стикатися з набагато більшими труднощами в процесі служби, ніж чоловікам. З'ясувалося, що сексистські установки виявляються через різні форми дискримінації: від порушення режиму роботи й відпочинку до грубого поводження з жінками з боку командирів і колег чоловічої статі.

Більшість доказів проти військової служби жінок засноване на тому факті, що вони фізично слабші й неефективні в бою. Але це помилкові судження, оскільки об'єктивні дані різних досліджень вказують на те, що фізичні досягнення, які декілька десятиків років тому були рекордними для чоловіків, тепер доступні жінкам. Таким чином, при рівному навчанні та ставленні між співробітниками протилежної статі жінки виконують свої обов'язки так само ефективно, як і чоловіки. З огляду на мінливий характер сучасної війни, наявність м'язів не відіграє значної ролі, а тому стать не має бути основним фактором при визначенні ролей чоловіків і жінок в збройних силах.

Погоджуємось із рядом вчених, що головними труднощами військових та їх сімей виступають складнощі переходу до життя після звільнення з лав збройних сил, тому головними завданнями соціальної роботи в цей період виступають завдання з відновлення фізичної й розумової сили, рекомендації щодо адаптації до нових умов життя, допомога в отриманні нового фаху та робочого місця.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ЖІНКАМИ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЯМИ

2.1 Специфіка провадження соціальної роботи в Збройних силах України

Соціальна робота в Збройних силах (військова соціальна робота або військово-соціальна робота) є явищем одночасно і новим, і прадавнім. Історії відомі чисельні факти надання допомоги, соціального захисту й суспільної підтримки людини, яка присвятила своє життя захисту Батьківщини, свого народу. Людина військова, як і будь-який громадянин держави, також потребує допомоги, уваги та захисту. Особливо в наш час, коли соціальна напруженість не спадає, коли фінансове становище військових не покращується, коли у багатьох зникають життєві перспективи. Значно загострилися соціальні проблеми членів родин військовослужбовців, а також тих громадян, які звільнилися з військової служби. Багато людей в цей час втрачають соціальні плани на майбутнє, змінюється їх соціальний статус, ламаються звичні життєві шаблони та цінності, у них виникають труднощі. Людині стає складно впоратися з цими труднощами. Необхідність розв'язання соціальних проблем різних категорій малозабезпечених-військовослужбовців і, звичайно ж, усіх тих, кого так чи інакше торкнулася військова служба, визначає розвиток і вдосконалення розгалуженої системи соціальної роботи.

Учений В. Савицький зазначає, що «військова соціальна робота є інтегральним різновидом соціальної роботи і військового управління, щодо останнього, то конкретно – військового виховання, роботи з гуманітарних питань. Ця нерозривність, та єдність регламентуються методологічною основою соціальної роботи – системним уявленням про суспільство, його цілісністю, розумінням закономірностей, що впливають із взаємодії та

взаємозалежності суспільства і людини, природи і людини... Кінцевою метою військової соціальної роботи є спасіння суспільства» [27].

Військово-соціальна робота впливає на військову систему та допомагає вивести її на рівень організації, здатної успішно виконувати свої функціональні завдання. Специфіка соціальної роботи в Збройних силах полягає в постійному моніторингу духовних цінностей військовослужбовців, їх соціально-психологічного стану та відповідної допомоги. Якщо є факти соціальної несправедливості, незахищеності, психічного розладу, відхилень, просто порушення дисципліни тощо, соціальний працівник повинен разом з відповідними службами, військовими й соціальними службами адміністрації, заступником командира з виховної роботи, організувати заходи з метою формування або відновлення стійких позитивних цінностей. Будь-яка форма соціальної роботи з військовими повинна враховувати особливості способу життя в лавах армії та першочерговість завдання – забезпечення безпеки країни. Військовий соціальний працівник повинен в обов'язковому порядку враховувати питання пріоритету практичної мети своєї роботи – особистість клієнта. Цивільний соціальний працівник впливає на інтереси служби клієнта тією мірою, коли умови його роботи можуть бути вирішальними факторами при хворобливих або терапевтичних змінах психологічного, морального, соціального, матеріального стану клієнта. А для військового соціального працівника соціальне здоров'я клієнта тісно пов'язане з наданням послуги. Коли мова йде про національну безпеку, оборону, боєготовність держави, інституційні інтереси – першочергові, бо вони націлені на захист інтересів багатьох людей і суспільства в цілому.

Учені розрізняють «різновиди клієнтів військової соціальної роботи: якщо об'єктом виступає родина військовослужбовця, то це сім'ї з афганцем чи пенсіонером-ветераном Збройних сил, учасником Другої світової війни, інвалідом чи наркозалежним членом родини; серед військовослужбовців – одинаки, удівці, розлучені, схильні до пияцтва, до суїциду, з девіантною поведінкою, вихідці з проблемної сім'ї, а також офіцер передпенсійного віку;

можуть бути з відповідними проблемами жінки-військовослужбовці або працівниці збройних сил та інші. Клієнтом може бути цивільний персонал військових частин, з'єднань, штабів, баз, полігонів; клієнтом може бути і не тільки окрема особа, а й колектив, так само і різні соціальні групи, об'єднання родин, групи допризовної та призовної молоді тощо» [27].

Розширено та деталізовано визначив класифікацію клієнтів військової соціальної роботи В. Савицький, який означив, що «типи клієнтів військової соціальної роботи можна представити таким чином:

1. військовослужбовці (офіцери, прапорщики і мічмани, сержанти і старшини, солдати і матроси); це – соціальна робота з військовослужбовцями;
2. працівники Збройних Сил; це – цивільні громадяни, що працюють в установах силових відомств за наймом і не є військовослужбовцями;
3. жінки – військовослужбовці та працівниці Збройних Сил;
4. військові пенсіонери, колишні військовослужбовці; це – соціальна робота з особами, яких звільнено з військової служби;
5. учасники Другої світової війни та інших воєн;
6. родини нинішніх і колишніх військовослужбовців – соціальна робота з членами сімей військовослужбовців;
7. допризовна та призовна молодь – соціальна робота з допризовною та призовною молоддю» [27].

Важливим напрямом військово-соціальної роботи є орієнтація на військовослужбовців. Це сфера діяльності профільних фахівців – соціальних працівників, психологів, соціологів, а також командирів тих підлеглих, які потребують допомоги. Відносно призовників фахівці виявляють та намагаються усунути такі явища, як емоційне напруження й особисту тривогу; «приховані» конфлікти; відсутність навичок позитивного розв'язання взаємостосунків у колективі; психологічну несумісність; проблему адекватності самооцінки тощо.

У своїй роботі соціальний працівник використовує найрізноманітніші методики та технології. Найпоширенішими й ефективними можна назвати індивідуальне консультування, техніки релаксації, технології особистісного розвитку тощо. У роботі з військовослужбовцями є певна специфіка, яку не можуть ігнорувати ні фахівці, ні командири: солдат знаходиться в стані замкнутості – постійно перебуває під сильним впливом підпорядкування і низького рівня потреби або відсутності турботи про себе («йому не треба самому думати, за нього це робить командир»). Що стосується дисципліни, керівних якостей солдата, чіткого формування наказів командирів, службових наказів, законодавчих вимог, то це може якоюсь мірою породжувати зниження самооцінки. Хоча військовослужбовці виглядають цілком пристойно, вони є найбільш сприятливим віковим діапазоном, їх стан фізичного, психічного і морального здоров'я постійно контролюється фахівцями та в цілому відповідає вимогам, що висуваються до військової служби. Солдати знаходяться в нормальних соціальних умовах, за родом своєї діяльності й особистими якостями їх не можна віднести до вразливих верств суспільства. Армія, в цілому Збройні Сили, як соціальний інститут – це найбільш шанований соціальний інститут, її представники мають досить високий соціальний статус та займають у суспільстві відносно сприятливий матеріальний, правовий та моральний соціальний статус.

«Мета соціальної роботи в умовах військової служби полягає в тому, щоб відновити фізичні й психічні сили тих, кому надається допомога, скорегувати особистісні установки клієнтів, навчивши їх правильно сприймати примусові сторони свого життя; внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, характерних для військової служби» [19].

Професор Павленок П. визначає, що «головною метою соціальної роботи з родинами військовослужбовців є створення оптимальних соціальних умов, що дозволяють як військовому, так і громадянському персоналу ефективно вирішувати покладені на них обов'язки. Умови –

створення комфортної обстановки, моральної та духовної сфери, під час яких протікає життя військового та його родини» [33].

Можна погодитися із думками вчених, що «основні проблеми військових та їхніх сімей починаються у зв'язку з проблемами переходу до цивільного життя (звільнення з армії). Вони визначають, що головними завданнями соціальної роботи в цей період є завдання по відновленню фізичних і психічних сил, коригування особистісних настанов щодо адаптації до нових умов життя, допомоги в придбанні нових спеціальностей і роботи» [4].

«Ці завдання здійснюються соціальним працівником за допомогою визначених засобів і методів:

- інформування сім'ї про наявність певних соціальних пільг; психологічна підтримка і відновлення;
- соціальна та юридична консультація;
- педагогічна корекція дітей, подолання труднощів у їхньому навчанні;
- організація елементів малого виробництва, кооперативних форм праці, груп самодопомоги і взаємодопомоги;
- навчання і перенавчання цивільних професій;
- сімейне консультування з метою адаптації до життя;
- культурно-дозвіллева діяльність» [30].

У цілому соціальна робота з військовослужбовцями (в тому числі з жінками) та членами їх родин варіюється в залежності від характеру та особливостей соціальних проблем, що визначаються приналежністю до військового контингенту, до певного складу збройних сил, тривалості їх служби. Тому, мета соціальної роботи в найзагальнішому вигляді – відновити психофізичні сили військовослужбовця, скорегувати його особисті орієнтири для служби в Збройних Силах, внести елементи соціальної справедливості у взаємостосунках з керівництвом, що характерні для військової служби.

Соціальний захист військовослужбовців – першочерговий обов'язок військових соціальних працівників, психологів, юристів, фахівців військово-

медичних установ. Однак військові начальники, командири будь-якого рангу також повинні забезпечувати цю норму відносно своїх підлеглих і членів їх родин. «Солдати є суб'єктами військово-трудових відносин, які перебувають під захистом держави, мають право користуватися повними правами й свободами громадян України з урахуванням особливостей, визначених Конституцією України, законами України з військових питань, військовими статутами Збройних Сил України та інших нормативних актів. Гарантії правового й соціального захисту громадян України, які виконують конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, надаються відповідно до законодавчих актів держави» [10].

Солдати відповідно до закону не є застрахованими особами, витрати на їх матеріальне і соціальне забезпечення покриваються з державного бюджету. Отже, жінка-військовослужбовець у разі звільнення від проходження військової служби через догляд за хворою дитиною має право на отримання грошової допомоги в установленому законом порядку.

У Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» йдеться: «Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку» [10], тому технологічні особливості провадження соціальної роботи з жінками-військовослужбовицями повністю ідентичні з тими, що використовують у своїй роботі соціальні працівники з чоловіками, які несуть військову службу в лавах Збройних сил України.

2.2 Характеристика змісту, форм та методів соціальної роботи з жінками-військовослужбовицями та членами їх родин

Зміст, форми та методологія соціальної роботи з жінками-військовослужбовицями й членами їх родин різняться залежно від характеру та глибини їх соціальних проблем. Дослідження останніх років розкривають особливості соціальної роботи з військовими на основі соціальної політики, як діяльності, спрямованої на управління соціальним розвитком суспільства, для забезпечення задоволення матеріального та культурного потреби своїх членів та регулювати процеси соціальної диференціації суспільства. Найважливішою складовою соціальної політики будь-якої держави є діяльність з упорядкування соціальних відносин у межах спеціального державного інституту – органів, організацій та установ держави, що здійснюють військову діяльність.

Відповідно, військово-соціальна політика є відносно самостійною складовою соціальної політики держави та її військової політики, що базується на комплексі спеціалізованих нормативно-правових актів, спрямованих на управління соціальним розвитком військової організації держави, на відповідність матеріалу та культурні потреби військовослужбовців та членів їх сімей і забезпечення цього за допомогою відтворення їх морального, психологічного та фізіологічного потенціалу, підтримання внутрішньої стійкості та боєздатності військової організації.

Питаннями соціального захисту військових, в тому числі жінок-військовослужбовиць, займається військово-соціальна політика, що вирішуються наступним чином:

- вдосконалюється система грошової допомоги (забезпечення військовослужбовців та їхні сім'ї необхідними засобами існування, є основним джерелом задоволення матеріальних потреб жінок-військовослужбовиць та їх сімей, а з іншого – служить засобом

стимулювання добросовісних військових, що пов'язано зі значними труднощами);

- регулюється система соціальних виплат та компенсацій (для забезпечення жінок-військовослужбовиць та їх родин правовою стабільністю, досягнутою завдяки розробці та прийняттю нових нормативно-правових актів та внесенню необхідних змін до чинної нормативної бази щодо надання соціальних виплат та допомог);

- забезпечення житлом (військовослужбовці належать до категорії громадян, яким держава гарантує надання житла, в тому числі після звільнення з військової служби);

- медична підтримка (право на забезпечення безпечних умов життя для здоров'я, надання військовослужбовцям, в тому числі жінкам, безкоштовних медичних послуг у військових медичних закладах, пільгове забезпечення санаторно-курортним лікуванням та лікарськими засобами).

Сучасне законодавство передбачає певні пільги для членів родин військових. Наприклад, допомога на дитину військовозобов'язаного. На жаль, оскільки до таких виплат залучені місцеві бюджети, ці кошти часто виплачуються нерегулярно.

У цьому випадку родина військовослужбовця має право на отримання адресної соціальної допомоги, в тому числі й термінової соціальної допомоги у вигляді грошових виплат або в натуральній формі (їжа, одяг, паливо тощо). У такому випадку родина розглядається як тимчасово неповна сім'я, у зв'язку з чим соціальні працівники за необхідності повинні надавати допомогу дружині солдата у працевлаштуванні, влаштуванні дитини в дошкільний заклад та психологічну підтримку.

Для послаблення напружених стосунків у родинах військовослужбовців, запобігання конфліктам чи кризовим ситуаціям велике значення має розробка спеціальної системи сімейного консультування й сімейної терапії. У випадках, коли такі родини живуть далеко від великих

міст, наявність такої послуги буде єдиною можливістю для сімей військових отримати професійну допомогу зі стабілізації сім'ї.

Соціальна робота з військовослужбовцями, які проходять службу на контрактній основі, полягає в соціальних та юридичних консультаціях щодо розв'язання питань, пов'язаних з їх правами та можливостями до та після звільнення, прав їх сімей, захисту їх інтересів.

«Військова соціальна робота щодо різноманітних особливих клієнтів стверджує такі особливі цінності:

- соціальний захист – забезпечення достатніх умов життя військовослужбовців та членів їхніх сімей;
- соціальна підтримка колишніх військовослужбовців – періодичне задоволення соціальних потреб осіб, які перебувають у стані соціальної та економічної скрути;
- соціальне забезпечення – реалізація встановлених державою гарантій задоволення соціальних потреб широкого кола осіб, що причетні до війська і мають на це право;
- соціальне обслуговування – задоволення соціальних потреб осіб шляхом надання їм соціальних послуг широкого спектру;
- адаптаційна робота, також з допризовною та призовною молоддю – підготовка молоді до служби у Збройних Силах України» [27].

«Ученими виокремлено певну групу методів соціальної роботи з військовослужбовцями й членами їх родин» [16].

«Організаційні методи – це методи та прийоми діяльності, що допомагають вирішити організаційні проблеми в галузі соціальної роботи, й поділяються на: організаційно-адміністративні; організаційно-координаційні; організаційно-навчальні; організаційно-технічні й інші, що допомагають фахівцю соціальної роботи адекватно організувати допомогу та підтримку військових, надають інформацію стосовно повноважень та відповідальності різних рівнів управління, органів соціального захисту та соціальних служб» [16].

«Педагогічні» – це методи, що спрямовані на надання соціальної допомоги людині як окремій особистості, так і як члену суспільства, під час використання яких відбувається процес соціалізації та соціальної орієнтації. Існує три групи методів: методи формування свідомості людини (поняття, судження, переконання, оцінки); методи організації пізнавальної, практичної діяльності та поведінки (доручення, вправи, створення особливих навчальних ситуацій); методи стимулювання активності та поведінки особистості (оцінка, заохочення, осуд). Вони допомагають спеціалісту вирішити проблеми розвитку особистості військових і членів їх родин соціально корисним шляхом, забезпечити належний процес їх соціалізації, впливаючи тим самим на свідомість, діяльність та поведінку» [16].

«Соціально-психологічні методи» – це методи, умовно поділені на кілька груп. Методи психологічного дослідження: спостереження – систематичне й цілеспрямоване сприйняття психічних явищ з метою вивчення їхнього змісту та специфічних змін в певних умовах; експеримент – активна співучасть у соціальній ситуації з боку дослідника, що реєструє супутні зміни в поведінці або стані досліджуваного об'єкта. Ці методи дозволять соціальному працівнику виявити психологічні відхилення свідомості військовослужбовців та членів їх родин і допомогти їм усвідомити свої хвороби, наставити їх «на шлях істинний», що призведе до врегулювання конфліктів» [16].

«Соціально-економічні методи» – це способи, за допомогою яких здійснюються дії, що враховують соціальні інтереси й потреби людей, визначаються шляхи їх задоволення: натуральна та грошова допомога, встановлення пільг і одноразових допомог, патронажне й побутове обслуговування, санкції тощо. У соціальній роботі використовуються методи: статистичні; математичні; аналіз цілеспрямованих дій і об'єктивна порівняльна оцінка можливих результатів дій (метод прийняття оптимальних рішень); балансовий; індексний; вибірковий; технологічний аналіз рядів динаміки тощо. Методи допоможуть соціальному працівнику сформулювати оптимальні соціальні нормативи військовослужбовцям, створити ефективну

систему їх соціального захисту, підвищити соціальну мобільність, тим самим результативність роботи державної соціальної служби» [16].

«У соціальній роботі використовується також й інша типологія методів професійної діяльності. Так, науковці поділяють їх на метод індивідуальної соціальної роботи, метод соціальної роботи з групою та метод роботи з громадою» [16].

«Метод індивідуальної соціальної роботи – це безпосередня допомога суб'єкту шляхом особистої взаємодії в процесі його адаптації до нових умов життя. Метод соціальної роботи з групою пропонує роботу як в цілому з групою військовослужбовців і членами їх сімей, так і в групі – з кожним окремо. А соціальна робота в громаді є професійною допомогою індивіду, групі, колективу військовослужбовців і членів їх родин, які проживають на одній території і мають спільні проблеми» [16].

Соціальний працівник, який працює в галузі збройних сил, зобов'язаний відновлювати психологічний і фізичний стан армійців, коригувати особисте ставлення військових, навчивши їх сприймати примусовий характер свого життя тощо.

Для виявлення рівня психологічної сили та якостей у жінок-військовослужбовиць учені пропонують використовувати методики виявлення соціально-психологічного клімату, а також рівня конфліктності, діагностики комутаційних здібностей і співчуття.

«У військовому соціумі важливий психосоціальний компонент соціальної роботи. Адже для військовослужбовців, які перебувають в умовах постійного й вимушеного спілкування з іншими людьми, необхідні стимуляція позитивних психологічних реакцій і придушення або згладжування негативних реакцій. Потрібно вчити людей пом'якшувати негативні риси свого характеру, практикувати аттрактивність спілкування, що нейтралізує можливу агресію з боку оточуючих, вирішувати проблеми на доконфліктній стадії» [32].

«Для цього використовуються різні техніки і технології: психологічний тренінг, психотерапія і психокорекція, аутотренінг. Наприклад, за допомогою аутотренінгу військовослужбовці можуть навчитися керувати своїми емоціями, сам відновлюватися після великих нервових навантажень. Приведення такої роботи можливо також у формі групової терапії, тобто в формі створення груп самопомоги та взаємопідтримки» [32].

«Для пом'якшення напруженості в сім'ях військовослужбовців, запобігання конфліктам або кризових ситуацій велике значення має розвиток спеціальної системи сімейного консультування та сімейної терапії. У випадках мешкання далеко від великих міст наявність такої служби буде єдиною можливістю для сімей військовослужбовців отримати професійну допомогу в стабілізації родини» [32].

Процес створення сприятливого клімату у військових частинах направлений на зростання професійного ресурсу військовослужбовців, покращення їх особистого авторитету та престижу служби в Збройних Силах України в цілому.

Загальний комплекс різноманітних обставин характеризує інтегральний стан групи – соціально-психологічний клімат, що унеможливорює вимір єдиним показником. Розроблено певну програму показників для оцінки рівня соціально-психологічного стану військових, під час анкетного опитування з метою дослідження якого виступають головними показниками наступні:

1. задоволеність специфікою характеру та змісту служби;
2. комфортність стосунків із командирами та товаришами по службі;
3. ставлення до виконання поставлених завдань;
4. задоволеність системою матеріального та морального заохочення;
5. модель управління;
6. ціннісні орієнтації та настанови військових;
7. фахова та громадська активність військовослужбовців;
8. рівень конфліктності;
9. рівень реальної й потенційної плинності кадрів;

10. професійна підготовка.

На наш погляд, особливості військової служби жінок, виявлення як можливих успіхів, так і проблем успішної реалізації жінок-військовослужбовців строкової та контрактної служби, вимагають детального експериментального дослідження: спроба дослідження гендерних особливостей військової служби через аналіз офіційної статистики щодо залучення жінок до роботи в підрозділах Збройних сил України, ситуації з місцем жінок у лавах збройних сил, а також огляд чинного законодавства; вивчення результатів експертних інтерв'ю з гендерних аспектів жінок-військових; спроба аналізу представленості жінок-військовослужбовців у ЗМІ; дослідження правових основ роботи жінок-військовослужбовців, гендерного поділу праці, побутових та медичних проблем, з якими стикаються жінки, тощо.

Отже, вибір змісту, форм і методів соціальної роботи з військовослужбовцями, в тому числі й жінками, та членами їх сімей залежить від характеру й глибини соціальних проблем, з якими вони стикаються, визначеному складу військовослужбовців, тривалістю їх перебування на військовій службі.

ВИСНОВКИ

У результаті роботи можемо констатувати наступні висновки:

1. Вивчаючи історію жінок у Збройних Силах різних країн, ми бачимо, що цей процес розвивається давно, а в деяких країнах знаходиться в активній фазі. Військова служба жінок у Збройних Силах України має широкі можливості й безліч напрямів розвитку. Служба жінок в армії має свою історію, але дискусії про фемінізацію армії тривають до сьогодні у багатьох частинах світу, навіть в тих, які належним чином забезпечують рівність між чоловіками і жінками. Сьогоднішні збройні сили неможливо уявити без жінок, але умови служби істотно різняться. Якщо, наприклад, у Канаді та Норвегії будь-яка жінка може стати командиром підводного човна, то, навпаки, у Бельгії жінка взагалі не має права служити на флоті. Серед мотивів прагнення жінок до військової служби, як до професії, переважають стабільний соціальний статус, достатня фінансова підтримка, соціальні пільги та реальні гарантії, можливість отримати безкоштовну освіту, засвоїти спеціальності, що стануть в нагоді в майбутньому. Відчуття соціальної захищеності, стабільний дохід, безкоштовне житло, харчування, медичне обслуговування, спеціальна військова форма та відпустка, що оплачується, пільги для ветеранів та грошові виплати – все це приваблює жінок у військовій службі.

Патріотична складова мотиваційної сфери жінок-військовослужбовиць дозволяє розглядати цю соціальну групу як потенційних помічників командування в справі патріотичного виховання особового складу, зміцнення їх морального духу. Отже, зважати на гендерну складову в процесі діяльності Збройних Сил України – це допомога в підвищенні їх ефективної діяльності. Рівні можливості як для чоловіків, так і для жінок, які несуть військову службу або працюють в Збройних Силах, в тому числі можливості кар'єрного зростання в армії, виступають головним пріоритетом прав людини.

2. Основною проблемою жінок-військовослужбовців залишається проблема правового регулювання відносин військової служби за участю жінок, оскільки їх служба регулюється не тільки військовим правом, а й іншими галузями права. Діяльність органів державного й військового управління ґрунтується на відповідних законах України, підзаконних актах та інших нормативних правових документах, покликаних регулювати проблеми соціального захисту військовослужбовців та членів їх родин.

Результати ретельного аналізу літератури та чинного законодавства свідчать про те, що в останні десятиліття в Збройних силах України збільшується кількість жінок-військовослужбовців, що пов'язують не тільки з соціально-економічною ситуацією в країні, але й з процесами демократизації суспільних відносин, наданням рівних можливостей для самореалізації як жінок, так і чоловіків у процесі забезпечення безпеки, соціальним формуванням нових уявлень про чоловічі та жіночі ролі, посиленням в жінок відчуття власної самореалізації.

3. Вибір технологій у процесі соціальної роботи з жінками-військовослужбовицями залежить, як правило, від характеру й глибини самої проблеми. Метою соціальної роботи виступає збереження фізичних і розумових сил жінок, корекція їх особистих стосунків. Слід зазначити, що оптимізація технологій соціальної роботи з жінками-військовослужбовицями пов'язана тісно з наступними факторами: формування та розвиток спеціалізованих соціальних послуг; обов'язкова спеціальна підготовка соціальних працівників для роботи у військовому середовищі та з метою розв'язання проблем військовослужбовців; ефективна організація роботи щодо самодопомоги та взаємодопомоги родинам військовослужбовців; активізація ефективної державної соціальної політики в цілому та в галузі соціального захисту жінок-військовослужбовців зокрема.

4. Недостатнє соціальне забезпечення перетворює армію на інститут підвищеного соціального ризику, що відбивається на загальному тлі психологічного ставлення військовослужбовців. Виходячи з цього,

здійснення соціального й правового захисту військовослужбовців, в тому числі жінок, дедалі частіше виходить на перший план у діяльності військових органів управління та відомств із підтримання боєготовності та боєздатності військ. Щоб люди сумлінно виконували покладені на них обов'язки, треба виконати наступні умови: забезпечення їх необхідними засобами для нормального життя та успішної служби, захистити від беззаконня й свавілля. Усе це виступає основою провадження соціальної роботи також і з жінками-військовослужбовицями. Основним змістом такої роботи є питання створення гідних умов життя людей, насамперед у матеріально-побутовій сфері, а також правові та моральні умови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автушенко І., Забезпечення соціально-правового захисту військовослужбовців-жінок Збройних Сил України (1991–2011 рр.), Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2016. – 87-91 с., с.65
2. Агарков О. А., Арабаджиєв Д. Ю., Єрохіна Т. В., Кузьмін В. В., Мещан І. В., Попович В. М. Технології соціальної роботи. Запоріжжя: Мотор Січ, 2015 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/73014/sotsiologiya/tehnologiyi_sotsialnoyi_roboti
3. Андрощук О. Ю., Гендерний аспект у військовій сфері, Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – 106 с., с. 60
4. Багрій В. Особливості соціально-педагогічної роботи соціального працівника із сім'ями військовослужбовців. - Вісник Національного університету оборони України. Питання педагогіки. – №2 (33). – 2013 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnaou_2013_2_3.pdf
5. Білей-Рубан Н. В., Євдокіменко Н. Г. Вимоги до пакетів матеріалів для форменного одягу жінок-військовослужбовців, Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-практ. конф.: дис.. МДУ, 2017. – 371-373 с.
6. Войтовська А. І. , Кравченко О. О., Актуальні проблеми соціальної роботи з жінками, Соціальна робота з жінками : навчальний посібник для студентів спеціальностей 231 Соціальна робота та 232 Соціальне забезпечення /уклад.:, Умань: Візаві, 2018. – 229 с., с.87
7. Войтовська А. І., Кравченко А. А., Нормативно-правові аспекти соціального захисту жінок-військовослужбовців, Актуальні проблеми соціально педагогіки та соціальної роботи. – 2018. – 15-18 с.

8. Гриценко Г., Квіт А., Марценюк Т. «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
[https://www.academia.edu/22044645/ %D0%9D%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B9%D0%BE%D0%BD_%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BA_%D1%83_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85_%D0%B4%D1%96%D1%8F%D1%85_%D0%B2_%D0%90%D0%A2%D0%9E_%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%96%D1%8F](https://www.academia.edu/22044645/%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B9%D0%BE%D0%BD_%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BA_%D1%83_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85_%D0%B4%D1%96%D1%8F%D1%85_%D0%B2_%D0%90%D0%A2%D0%9E_%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%96%D1%8F)
-
9. Дідик Н. Ф., Соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців як чинник впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання завдань у зоні АТО / Український психологічний журнал. – 2018. №3. – 41-57 с.
10. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://legalexpert.in.ua/pro-vjskovij-obovyazok-vjskovu-sluzhbu>
11. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
12. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-17#Text>
13. Іванова О. А., Стильові особливості механізмів регуляції поведінки жінок-військовослужбовців, Вісник Одеського національного університету / Психологія. – 2016. – Т. 21. - № 1 (39)., с. 55

- 14.Іванова О. А., Стильові особливості механізмів регуляції поведінки жінок-військовослужбовців / Вісник Одеського національного університету / Психологія. – 2016. – Т. 21. - № 1 (39).
- 15.Калагін Ю. А., Гендерний аспект типологізації особистості військовослужбовців Збройних Сил України / Український соціум. – 2013. - №3(46). – С. 44-53.
- 16.Класифікація форм соціальної роботи / [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://studopedia.com.ua/1_46130_klasifikatsiya-form-sotsialnoi-roboti.html
- 17.Куценко В. О., Гендерний аспект у сучасній військовій справі / Вісник СевНТУ. – 2012. – 154 с.
- 18.Кучер Г. М., Стратегія психосоціальної реабілітації учасників АТО. Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих під час проведення АТО: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 19 квітня 2017 р. – Київ, 2017. – С. 40–43.
- 19.Лукашевич М. П., Мигович І. І. Навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і випр. – К.: МАУП, 2003. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buklib.net/books/21983>
- 20.Марценюк Т. Жінки у збройних силах світу та України: на шляху до інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/zhinky-u-zbrojnyh-sylah-svitu-ta-ukrajiny-na-shlyahu-do-intehratsiji/>
- 21.Методики вивчення індивідуально-психологічних якостей призовників та приписників РВК. – Донецьк: відділ виховної роботи Донецького обласного військкомату, 2002. – 98 с.
- 22.Методики психологічних досліджень особистості військовослужбовців та військового колективу. – К.: ДЦССМ, 2001. – 64 с.
- 23.Москаленко В. В. Соціальна психологія. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 с., с. 15

24. Нецадим М. І. Основи управління та прийняття рішень у військовій справі: підручник, Суми : Вид. «Слобожанщина», 2000. – 375 с., с. 44
25. Правдивець Н. О., Порівняльний аналіз структурних компонентів ціннісних орієнтацій жінок-військовослужбовців та жінок цивільних професій, Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. конф. – К., 2015. – С. 163-171.
26. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»
<http://resolution.tilda.ws/>
27. Савицький В. І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями клієнтів /
https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4875/1/11%20-%201_9_%20-%2022.pdf
28. Сірий А.В. Психологічні особливості військово-професійної діяльності військовослужбовців за контрактом / Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – №2. – 2010
http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu.gov/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vnadps_2010_2_27
29. Соціальна підтримка військовозобов'язаної молоді / За заг. ред. А. Бучака. – Рівне, 2002. – 51 с.
30. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://bahmat.at.ua/zvereva_socialna_robota.pdf
31. Соціальна робота з допризовною, призовною молоддю, військовослужбовцями, службовцями за призовом та юнаками, які звільняються з лав Збройних сил України. – К.: УДЦССМ, 1999. – 44 с.

32. Соціально-педагогічна та соціальна робота з різними категоріями клієнтів : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, В. М. Пігіда, Я. І. Юрків ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.ltsu.org/bitstream/123456789/516/1/5Np5.pdf>
33. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности: Учеб. пособие / Под ред. проф. П.Д. Павленка / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://umc38.ru/wp-content/uploads/2016/02/Tehnologii-sots.raboty-v-razlichnyh-sferah-zhiznedeyatelnosti.pdf>
34. Технології соціальної роботи з військовослужбовцями: інформаційно-методичний збірник. – К.: ДЦССМ, 2003. – 335 с.
35. Філяніна Л. А. Армія vs жінки: питання гендерної рівності в деяких сучасних збройних силах світу / Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2018. – 219 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Шакшилов Дмитро Валерійович
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна
добročесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичного поведіння;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування.
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символи університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці інших студентів та/або працівників.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності, а до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

10.04.20
(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)